

✧ HÁBORÚS ✧
HÉTKÖZNAPOK V.

HÁBORÚS HÉTKÖZNAPOK V.

Tanulmánykötet

TARTALOM

1.	Batalka Krisztina: Oktatás és oktatásszervezés a Műegyetemen az első világháború idején	7
2.	Bene Krisztián: A franciaországi magyar diaszpóra katonai szolgálatot vállaló tagjai az első világháború időszakában egyéni életutak tükrében ...	24
3.	Czeferner Dóra: Bezárkózás kontra kifelé történő nyitás – Az osztrák–magyar progresszív nőmozgalom útkeresése az első világháborúban	36
4.	Donáth Péter: Imre Sándor a háború, a pedagógia és az iskola kapcsolatáról 1914–1918-ban	49
5.	Heltai Gyöngyi: A budapesti színészek és a budapesti színingazgatók önálló érdekvédelmi szövetségeinek megalakulása (1917–1919)	65
6.	Hidvégi András: Első világháborús múzeumpedagógiai foglalkozások, tárlatok és programok a Hadtörténeti Múzeumban (2014–2020)	79
7.	Huszár Mihály–Németh Ildikó: Kőbe vésett nevek – A marcali első világháborús emlékmű névlistájának elemzése és annak tanulságai	91
8.	Kaba Eszter: „Szibéria különleges hely” – Útirajzok a hadifogságból	113
9.	Katona Csaba: Az erőszak traumája – A háborús erőszak utóhatása	127

10.	Kincses Katalin Mária: „A száműzött Rákóczi”-botrány az első világháború első felében	142
11.	Kulcsár Viktor: Budapest 1914. évi erődítése	159
12.	Molnár Eszter Edina: Budapest, 1914. július 25. – Érzelemtörténeti jegyzet	168
13.	Polgár Balázs: A Nagy Háború öröksége – régészeti perspektívák	184
14.	S. Nagy Anikó: Csokoládékatona – A Nagy Háború édes pillanatai	198
15.	Sáfár József: Az ellenség harctéri lehallgatásának kezdeti időszaka	211
16.	Sallay Gergely Pál: Kevéssé ismert jelvények az első világháborús hadijótékonyság területéről	217
17.	Szuromi Kristóf: IV. Károly és Zita szófiai és konstantinápolyi útja a sajtó tükrében	236
18.	Tóth Orsolya: A tábori nyomda működése a Krasznaja Rjecska-i hadifogolytáborban (1919–1920)	251
19.	Tóth Péter András: Az időjárási és a terepviszonyok jelentősége az első világháborúban	273
20.	Veres Emese-Gyöngyvér: Adatok a brassói ezredek történetéhez a helyi sajtó tükrében	287
21.	A kötet szerzői	304

HUSZÁR MIHÁLY-NÉMETH ILDIKÓ

KÖBE VÉSETT NEVEK

**Marcali első világháborús katonai
veszteségeinek elemzése és annak tanulságai**

„Milyen volt a háború, mit szenvedett
ott az ember azt nem nekem kell megírni.

Tudja mindenki aki ott volt, de az is aki nem volt ott.”

Lengyel József: Szegény Kovács Gábor tanulság nélküli való élete
(Részlet)

Az első világháború végének centenáriuma jelentette az apropót ahhoz, hogy a Marcali Múzeum koordinálásával hároméves kutatás induljon meg a város hősi halottainak pontos felkutatására, számbavételére. Azt szeretnénk volna tudni, hogy kik voltak azok az emberek, akik életüket áldozták a háborúban; akiknek többsége – ha nincs a háború – hosszú életet élhetett volna, családot alapítva kisebb vagy nagyobb mértékben befolyásolhatta volna lakóhelyének a sorsát.

A római katolikus plébániatemplom előtt 1930-ban felállított Hősök szobrán olvasható névlista felülvizsgálata, és új nevekkal való kiegészítése nem várt eredményeket hozott. A kutatások nyomán személyes sorsok tárultak fel számos név mögött. A feledésre ítélt, nem a harcokban elhunyt, tehát hősi jelzővel nem illetett személyek esetében pedig úgy véltük, hogy szintúgy felelősséggel tartozunk a hozzájuk kapcsolódó adatok gyűjtéséért, rögzítéséért.

A különféle adatbázisok összevetése és elemzése tette lehetővé, hogy a Marcaliban és a városrészekben már megörökített 309 név mellé további 68 személy nevét tárjuk fel. Reményeink szerint a kutatást követően a katonák neve és története széles körben ismertté válik, és a hősi emlékművön méltóképpen megörökítik emléküket.

I. MARCALI KATONÁK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN¹

A világháború és a járási székhely

Somogy megyében, Kaposváron állomásozott a császári és királyi 44. „Albrecht főherceg” gyalogezred, így a születési hely alapján általában a marcaliak is ide, vagy a magyar királyi 19. honvéd gyalogezred pécsi központjába vonultak be.² Amíg a férfiak a világháború frontjain harcoltak, addig a nők közül többen ápolónőként a hátszágban, így Marcaliban is gondoskodtak a sebesültekről, a lakosság többsége pedig különféle hadigyűjtésekben vett részt. A járási székhely, Marcali lakossági viszonyai egy 1916-os összeírás szerint a következőképpen alakultak: 3857 fő katolikus, 17 fő evangélikus és 16 fő református vallású lakos mellett a zsidó közösség létszáma 478 fő volt.³ A háború négy éve alatt a több mint 6300 főnyi marcali és gombai lakosból közel 2000 fő vonult be katonának. A háború végére a hivatalosan elismert hősi halottak száma pedig 246 volt.⁴

„Kedves Főjegyző ur! Mielőtt mai nemes szórakozásunk kezdetét venné, még épen és egészségesen néhány sort írok és egyben üdvöletemet küldöm k. Főjegyző urnak a marcali-i fiúk nevében. A marcali-i fiúk még hála Isten egészségesek és épek. Kovács Pál, Czober Gy., Löwy Lajos, Sikter Lajos, Kis Mihály és György, Ács Lajos, Braun Ernő és én mindig földbe ásva kellemes zene, a puska és ágyúdörgés között élünk. A moziban látottak semmik ahhoz képest, ami itt van. Ördöngösen szép színjáték ez, amit leírni nem lehet csak élvezni. Jó szívvel küzdünk a hazáért és otthon hagyott drága szeretteinkért. Főjegyző urat k. családját és a marcaliakat üdvözli Kálmán István szakaszvezető, 67. menetzászlóalj, 2-ik század.”⁵ Négy évvel később, a háború végén

1 Köszönetünket fejezzük ki Bálint Ferenc főmuzeológusnak (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum) a tanulmány szakmai lektorálásáért.

2 Kurtz Géza–Kristófy Géza: A cs. és kir. „Albrecht főherceg” 44. gyalogezred és a cs. és kir. 105. gyalogezred története. Budapest, 1937. 20.; Légrády Elek: A volt m. kir. pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak a 19./IV. (fümei) zászlóalj, a 309. honvéd gyalogezred, a 19. népfelkelő ezred, a 19./IV. népfelkelő zászlóalj és a 19./VIII. népfelkelő zászlóalj története. Pécs, 1938. 29.

3 Móricz Béla: Marcali múltja az első világháborúig. Marcali, 2012. 381.

4 F. Szabó Géza (főszerk.): Somogy vármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és cím-tára az 1932. évre. Budapest, 1932. 242. A címtár Marcali szócikkénél a hősi halottak számát 242 főben jelölte meg.

5 Marcali katonái a harctéren. Somogyi Hírlap, XI. évfolyam 272. szám 1914. november 15. 4.

a levélben szereplők közül Kovács Pál, Lőwy Lajos, Kismihály György – az újságban tévesen jelent meg, két személyként – már nem éltek, ahogyan a címzett, Boncz László főjegyző sem.

A háborús propaganda, amelynek feladata volt, hogy a harcok négy éve alatt a társadalom minden rétegét a háborús erőfeszítések támogatására felsorakoztassa, a marcali katonák és családjaik mindennapjait is meghatározta. A háterszág pedig kivette a részét a megpróbáltatásokból. Így például a járási székhely kórházában katonákat ápoltak, a Széchényi-uradalomban a munkaerőhiány okán orosz hadifoglyok dolgoztak. Áruhiány miatt a lakosság is nélkülözött, a hadikölcsönjegyzés pedig elvárás volt mindenkitől.⁶ A fronton lévő katonák házastársai és gyermekei olykor a legnehezebb módon tudtak csak hadisegélyt szerezni, az ezzel való visszaélés a járasszékhely hatóságait is jellemezte. Így történhetett 1918 májusában, hogy a fent említett Boncz Lászlót, a Vöröskereszt hadidíszítményes Ezüst Díszérmével és más elismerésekkel kitüntetett főjegyzőt – aki egyes források szerint gombai udvarában hadifogoly-barakkot épített orosz katonáknak, akiket aztán jó pénzért különböző munkákra kikölcsönzött, ugyanakkor a katonafeleségek hadisegélyével is visszaélt – a fronttól hazatérő katonák úgy megverték, hogy belehalt a sebesüléseibe. Mintegy a háborús háterszág helyi áldozata lett.⁷

Az 1918-as őszi forradalmi időszak, a Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság, majd az időszakot lezáró 1919. augusztus végi fehérterror további nehézségekkel és tragédiákkal keretezett időszakot jelentett Marcaliban is. Ekkor a korábbi direktóriumhoz köthető személyeket végeztek ki, akik között döntő többségben világháborús veteránok is megtalálhatóak voltak. Emlékezetüket majd csak 1945 után emelték hivatalos szintre.⁸

6 A Marcaliban ápolt sebesültekre vonatkozólag lásd: *Tarr Péter* (főszerk.): A „Marczali Önkéntes Mentőegyesület évkönyve” 1914–15. Marcali, 2010. A kötet szerzői öt, a marcali kórházban meghalt és itt eltemetett sebesültet azonosítottak a katolikus anyakönyv bejegyzése alapján. Kettejük neve, mint helybelieké, felkerült a marcali emlékműre: Tengerdi György (1900–1918) és Kovács József (1892–1914). A többiek (Lépes Mihály, Guzvenic István és Pásztor János) születési és lakhelye jelenleg ismeretlen, további kutatást igényel. A hadifoglyokra vonatkozólag lásd: *Gál József*: Hadifoglyok Somogyban (1914–1918). Marcali, 2008.

7 Budapesti Közlöny, 47. évfolyam 108. szám 1913. május 11. 2.; Budapesti Közlöny, 50. évfolyam 79. szám 1916. április 6. 2.; „Emlékezés Boncz László községi főjegyző működéséről s váratlanul bekövetkezett halálával egyéb intézkedésekről. Marczali Képviselőtestületi jegyzőkönyve az 1918. évi május hó 16-án megtartott rendkívüli közgyűlésről.” Marcali Múzeum Történeti Dokumentumtára, Ltsz.: 2021.13.2.; Egy későbbi életrajz szerint megkapta az Ezüst Érdemkereszt kitüntetést, de erről hivatalos adományozási utalás nem található. *F. Szabó Géza* i. m. 248–249.; Boncz László halálára vonatkozólag lásd: Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML), XXXV. 55. MSZMP archívum tematikus gyűjtemény. Marcali mártírok gyűjtemény. Gold Márton visszaemlékezése 8.

8 *Huszár Mihály*: Marcali zsidó katonák az első világháborúban és 1918–1919-ben. A közösségi emlékezet egy helyi példája. In: *Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia* (szerk.): A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 19. Budapest, 2019. 143–162.

Akik túléltek a háborút, és akik maradandó sebesülést szereztek

A bevonultak közül a legtöbben szerencsésen túléltek a háború éveit, pedig megtörtént az is, hogy egyes családokból a Monarchia különböző frontjain akár az összes katonakorú férfi egyszerre töltötte a szolgálatát. Ilyen példának számított a Dénes család tagjainak az esete, amelyről az *Egyenlőség* zsidó felekezeti lap rövid hírben be is számolt. Ebben az szerepelt, hogy Dénes Antal főhadnagy 1916. július 4. óta már orosz hadifogságban volt; Dénes Samu katonai állatorvosként az olasz fronton, Dénes Sándor mint ezredszámvevő az orosz fronton, Dénes Izidor vártüzér-káplár pedig a dalmáciai szerb fronton szolgált. Sógoruk, Presser Sándor is az orosz fronton katonáskodott.⁹ A beszámoló ugyan nem említette, de a Dénes-fiúk másik sógora, a marcali rőföskereskedő, Faragó Ferenc a magyar királyi 11. honvéd lovashadosztály távbeszélőosztag-parancsnokságának őrmestereként szintén a világháború egyik hadszínterén teljesített szolgálatot. A háborút, a hadifogságot végül mindnyájan szerencsésen túléltek.¹⁰ Érdekességként megemlítendő, hogy miközben ők katonaként harcoltak, a tágabb családhoz tartozó Dénes Antal feleségének, Berger Jolánnak a nagybátyja, Marczali Henrik történetíró Tisza István és ifjabb Andrássy Gyula közeli barátjaként a magyar háborús érdekek és a hadipropaganda egyik legmeghatározóbb képviselőjének számított.¹¹ Egy másik esetben Scheiber Ferenc terménykereskedő családja kapott sajtófigyelmet. Neki három fia és egy veje vonult be, akik szerencsésen túléltek a háborút: Ernő a császári és királyi 44. gyalogezred őrmestereként, míg a testvére, József főhadnagy-gyógyszerészként szolgált a fronton. A harmadik fiútestvér, Pál a m. kir. 19. honvéd gyalogezred egyévi önkéntese volt, míg a Scheiber-fiúk sógora, a pécsi Engel Alfréd ugyanebben a gyalogezredben szakaszvezetőként a szerb fronton sebesült meg.¹²

A marcali hadisebesültekről, akik végül rokkantan tértek haza, szinte alig maradt fenn adat, csak az egyes családok őrizték az emlékezetüket. Ilyen személy Róthstein Miksa (1876–?), aki 1912 és 1919 között volt a marcali izraelita hitközség kántora. A háború idején bevonult katonának. Megsebesült, elvesztette az egyik lábát, és hadirokkantként tért vissza Marcaliba, ahol

9 A háború körül. Négy fiú, egy vő. *Egyenlőség*, XXXVI. évfolyam 11. szám 1917. március 17. 9–10.; A Dénes családtagok részletes katonai szolgálatára lásd *Huszár Mihály: A kettétört fa árnyéka. A marcali Kohn-Dénes család háborúban és békében.* In: *Török Róbert–Sallay Gergely Pál–Závodi Szilvia* (szerk.): *Háborús hétköznapiak IV.* Budapest, 2020. 173–191.

10 A további három vő, akik a világháborúban szolgáltak és szerencsésen túl is éltek: Presser Sándor, Fischbein Gábor és Dénes Arnold volt. *Huszár Mihály* i. m. 177., 180–182.

11 Lásd: *Turbucz Péter: Alexander Bernát és Marczali Henrik nézetei a nagy háborúról.* In: *Dénes Iván Zoltán* (szerk.): *Magyar–zsidó identitásminták.* Budapest, 2019. 161–225.; *Turbucz Péter: Marczali Henrik I. világháborúval kapcsolatos nézetei vidéki hadi beszédei, háborús írásai és a sajtó tükrében* (1914–1918). *Per Aspera ad Astra*, VI. évfolyam 2. szám 2019. 30–51.

12 Magyar zsidó családok. *Egyenlőség*, XXXV. évfolyam 35. szám 1916. augusztus 26. 6.

folytatta a hivatását. Az 1918-as őszirózsás forradalmat követően kommunista szimpatizánsként a helyi hadirokkantak szervezetét vezette. Róthstein Miksa egészen a Tanácsköztársaság bukásáig töltötte be a kántori posztot, majd emigrált.¹³ Írásos dokumentumok nélkül, csak a családi emlékezetben maradt meg az az információ, hogy Kovács Ferenc (1888–1963) balatonhídvégi születésű marcali cipész a háborúban szintén a fél lábát elveszítette.¹⁴

A világháborút túlélő egyes marcali katonákról jellemzően az ezredekhez tartozó aranyalbumokban, és a településeket bemutató címtárakban találhatók rövid, de tartalmas életutak.¹⁵

Életutak a hősi halottak csoportjából

A marcali első világháborús emlékmű névsorának kutatással kibővített, a mai településrészek halottaival is kiegészített listájának tanulmányozása során a szimpla névadatokon túl érdekes, megszakadt életutakat lehetett rekonstruálni. A legtöbb név alapján az anyakönyvek segítségével fel lehetett tárni a családi kapcsolatokat, de akadtak olyan személyek is, akiknek az élettörténete bővebben is megismerhetővé vált. A listából kiválasztott személyek Marcali társadalmának több foglalkozási és felekezeti csoportját reprezentálják, így a polgárságot, a földműveseket vagy a zsidó kisebbséget. A kutatással szeszegyűjtött adatok révén a kiválasztott személyek családi és katonaeletének fontos vagy éppen kevésbé jelentős mozzanataira derült fény.

Az egyik első marcali illetőségű elhunytal, Gelencsér Jánossal (1891–1914), császári és királyi 44. gyalogezredbeli közlegénnyel egy időben halt meg ugyanilyen nevet viselő ezredtársa, Gelencsér János gyékényesi szakaszvezető és Gelencsér János patosfai közlegény. A Marcalival szomszédos Horvátkútról származó, 1879-ben született névrokona pedig a magyar királyi 19. honvéd gyalogezred népfelkelő katonájaként 1916-ban halt meg az orosz–román fronton.¹⁶ Az ilyen névazonosságra a háborús veszteséglistákon az országban számos példa akadt. A tágabb Löwi/Löwy családból hárman is életüket áldozták: a fentebb már említett Löwy Lajos (1883–1915) és az ugyanilyen néven szereplő Löwy Lajos (1881–1915) az olasz fronton

13 Pályázati hirdetemény. Egyenlőség, XXXI. évfolyam 15. szám 1912. április 14. 14.; A marczali-i hitközség. Egyenlőség, XXXIII. évfolyam 34. szám 1914. augusztus 23. 6.; Pályázati hirdetemény. Egyenlőség, XXXVII. évfolyam 32. szám 1918. augusztus 10. 21.; Gyűjtéseink. Egyenlőség, XXXVII. évfolyam 41. szám 1918. október 12. 24.; Victor Roth levele, 1973. október 8. Marcali Múzeum Adattára, Ltsz. A-45. 1-2.

14 Kiss Éva szíves közlése, 2021.

15 Marcali vonatkozásában lásd: F. Szabó Géza i. m. 246–253.; Kurtz Géza–Kristófy Géza i. m.; Személyi adattár. In: *Szeghalmy Gyula*: Dunántúli vármegyék. Budapest, 1938. 655–932.

16 A magyar lista. Budapesti Hírlap, XXXIV. évfolyam 219. szám 1914. szeptember 8. 11.

estek el, míg egy másik rokon, Löwy Jenő Jakab (1884–1914) a szerb fronton, így ő is az első marcali hősi halottak közé tartozott.¹⁷

Sztelek Ferenc János (1894–1916) 1915 decemberében vonult be Pécsre, egyévi önkéntes katonának, és a magyar királyi 19. honvéd gyalogezred 4. századába került. 1916 januárjában budapesti tartalékos tisztiiskolára vezényelték, ahol 1916 közepén a kiképzése befejeződött. Valószínűleg június végén vagy július elején indíthatták el a századát az orosz frontra, ahol Przemyszlbe került, feltehetően azonnali bevetésre. Sztelek Ferenc 1916 nyarától decemberig a „hadra kelt sereg” kötelékében, a magyar királyi 19. honvéd gyalogezred IV. népfelkelő zászlóalj 4., majd végül 14. századának katonájaként szolgált. Az augusztusi csíkszeredai pihenője után őt is mozgósították, és más, a térségben tartózkodó alakulatokkal a Magyarországra betörő román hadsereg ellen vezényelték. 1916. december 2. után a tiszti veszteségek felsorolása között egy fontos adatot találunk: „a decemberi harcokban esett el Büben főhadnagy a 14. század parancsnoka, sebesült meg Molnár Sándor hadnagy, Csáblai József hadapród, megbetegedett Horváth Sándor zászlós és eltűnt Sztelek zászlós, a 14. századból.”¹⁸ A családot nyomasztó, bizonytalan, információhiányos helyzetnek hivatalosan az 1922. novemberi holtta nyilvánítás vetett véget, ám Sztelek Ferenc hiánya soha nem múltó fájdalomként nehezedett családjának mindennapjaira. „A marczali kir. járásbíróság. Pk. 1331/1922-3. VÉGZÉS. A bíróság 1916 évi december hó 1. én Gyimesi szorosnál a hazáért hősi halált halt Sztelek Ferencz János volt marczali lakost 3. sorsz. holtányilváníító végzésének jogerőre emelkedését megállapítja (...)”¹⁹

Bernáth Géza (1897–1917), a magyar királyi 31. honvéd gyalogezred hadnagya Marcaliban született. Édesapja dr. Bernáth Béla ügyvéd, lapszerkesztő, képviselőtestületi tag, édesanyja Roboz Attala volt.²⁰ Bernáth Géza a frontra indulása előtt édesapjának küldött levelében így írt: „Kedves Apám! Az Isten megengedte, hogy a világtörténelem kovácsolásához egy kalapácsütéssel én is hozzájárulhassak. A folyó hó (1916. április) 25-iki pótzászlóaljparancsnoksági parancs a folyó hó 29-ei menetkész menetzászlóaljjal a harctérre szó-

17 Marcali és településrészeinek első világháborús hősi halottainak adatbázisa. Készítette: *Németh Ildikó*. Marcali, 2021. Lásd a következő internetes linken: <https://marcalimuzeum.hu/kobe-vesett-nevek-marcali-elso-vilaghaborus-katonai-vesztesegeinek-elemzese-es-annak-tanulsagai/>

18 Uo.

19 Végzés Sztelek Ferenc János holtányilváníításáról. Marcali Múzeum Adattár, Csomós László építész hagyatéka, Lsz. 3648.

20 Bernáth Béla – miután elvált – az 1910-es évek elejétől már Keszthelyen lakott és praktizált. A volt felesége és gyermekei pedig Kiskorpádon és Kaposváron éltek tovább. *Huszár Mihály*: Egy nyughatatlan kisvárosi értelmiségi. Dr. Bernáth Béla tevékenysége Marcaliban és a Balatonnál. In: *Ihász István–Pintér János* (szerk.): *Történeti Muzeológiai Szemle* 11. Budapest, 2011. 163–164., 173.; Marcali és településrészeinek első világháborús hősi halottainak adatbázisa. Készítette: *Németh Ildikó*. Marcali, 2021.

lított. Magam kértem. Örömmel, szívvel lélekkel megyek. Mikor a nemzet színe java vérzik, úgy gondoltam, hogy nekem, mint hivatásos katonának elsősorban mielőbb ott a helyem.” A 19 éves hadnagy 1916. július 6-án a Kárpátokban, Kirlibabánál hősi halált halt, ezért posztumusz a Bronz Katonai Érdemérem (Signum Laudis) kitüntetést kapta meg. Szintén a halála után, 1917 januárjában – a még korábban, 1916 júniusában lezajlott – „orosz offenzíva alatt az ellenség előtt tanúsított vitéz és bátor magatartása elismerésül a hadi ékítményes III. oszt. katonai érdemkeresztet adományozta” a részére IV. Károly király.²¹ A bátyja, Bernáth Aurél festőművész – későbbi Kossuth-díjas, képzőművészeti főiskolai tanár – volt, aki szintén bevonult, de nem került ki frontszolgálatra.²² A Bernáth Géza haláláról beszámoló apai levelet Bernáth Aurél az önéletírásában így idézi fel: „Kedves fiam! Tegnap este hazaérve, Géza tisztiszolgájának, Vasi Imrének levelezőlapja várt rám. Vasi azt írja, hogy Géza a kiri-babai (sic!) támadásban f. hó 6-án súlyos tüdő-lövést kapott, amely nagyon veszélyes lett, mert a golyó nem jött keresztül, hanem bennmaradt, és szegény Géza 42 óra alatt a kiri-babai (sic!) segélyhelyen 8-án reggel fél hatkor kiszenvedett, és 8-án délután a bukovinai határ-szélen a kiri-babai (sic!) katonai temetőben eltemették. (...) egy kép merült föl bennem, egy fotográfia, amely öcsém sírját ábrázolja. Így jutott eszembe, hogy apám később, amikor a front Kirli-Babától eltávolodott, fölkereste a sírt. Ez, az akkori háborús viszonyok közt, nem lehetett kis vállalkozás. Maga az út 7–800 kilométert is kitett, s a front mögött nem lehetett egy civilnek barátságos az út. Rendbe tette a sírt, lefotografálta, és hazajött.”²³

Francsikovics/Francickovics Lajos (1882–1917) négygyermekes gombai földműves katonai szolgálatáról nem maradt fenn pontos adat, csak annyi, hogy 1917 decemberében halt meg a román fronton. 1979-ben az özvegye, Francsikovics Lajosné Lantos Brigitta 94 évesen emlékezett vissza az utolsó együtt töltött napokra. „Jaj tizenhat... Akkor már két éve háborúban... Két év után két nap szabadságra engedték. Elvitt a négy gyermekkel a fényképészhez, hogy az levegye a családot. (...) Még elő sem hívta a fényképész ment vissza a frontra. Többé nem került haza.” Az özvegy soha nem ment újra férjhez.²⁴

21 Pro patria. Keszthelyi Hírlap, 39. évfolyam 30. szám 1916. július 23. 3.; Kitüntetés a halál után. Keszthelyi Hírlap, 40. évfolyam 4. szám 1917. január 28. 3.

22 Végvári Lajos: Szőnyi István – Bernáth Aurél. Miskolc, 2003. 81.

23 Bernáth Aurél: Így éltünk Pannóniában. Budapest, 1958. 270–271.

24 Bajor Nagy Ernő: Ami a rostán fennakadt. Szabad Föld, XXXV. évfolyam 40. szám 1979. október 7. 12.; Egy további kutatás szerint a közeli rokona, Francsikovics/Francickovics István (1878–1916) örvetető a szolgálata idején Pécsen, katonai kórházban halt meg. Lásd: Marcali és településrészeinek első világháborús hősi halottainak adatbázisa. Készítette: Németh Ildikó. Marcali, 2021.

A harcok közben eltűnteket a hatóságok jellemzően néhány év múltán holtta nyilvánították. Ugyanakkor előfordult az is, hogy csak a háborút követő 17. évben, 1935-ben került sor a hivatalos eljárásra. Például Szabó János (1893–1920) boronkai földműves esetében, aki 1918 szeptemberében az orosz fronton tűnt el.²⁵ 1930-ban nem kerülhetett fel a neve a hősi emlékműre.

Érdekes kivételt jelent Steiner Géza (1888–1917) szakaszvezető története, aki a háború idején halt meg kórházi körülmények között. Közlegényként sokszor került összetűzésbe a hatóságokkal, 1912-ben pedig körözést adtak ki ellene, mert két nőtől is pénzt csalt ki. 1916 októberében újabb csalást követett el az akkor őrmesteri rendfokozatban Budapesten szolgálatát teljesítő, de pincérként is dolgozó Steiner Géza. Azt sajnos nem tudjuk, hogy végül a frontra kikerült-e, mégis 1917 decemberében a budapesti 1. honvédségi helyőrségi kórházban mint az I. honvédkerületi fogház lakója betegségben halt meg.²⁶ Megkérdőjelezendő, hogy neve felkerüljön-e a hősi emlékműre?

Schöndorf Gyula (1883–1927) esete azért különleges, mert ő gombai tanítóként vonult be katonának, de tüdőlövéses sebesüléssel túlélte a háborút. Majdnem egy évtizedet tanított még a katolikus elemi iskolában, mielőtt 44 évesen meghalt.²⁷ Neve utólag a közösség elismeréseképpen – hasonlóan más települések, így például Komárom eljárásához²⁸ – kerülhetett fel a hősi emlékmű névlistájára.

A marcali első világháborús emlékművek

A háború harmadik évében az 1917. évi VIII. törvénycikk elrendelte, hogy minden község a világháborús katona hősöknek állítson méltó emlékművet, majd 1922-ben bizottságot állítottak fel a megvalósítás előmozdítására. 1924-ben belügyminiszteri rendelettel a „Hősök emlékűnnepét” szabályozták, majd még ugyanebben az évben a művészi követelményeket

25 Holttnaknyilvánítások. Budapesti Közlöny, 69. évfolyam 47. szám 1935. február 26. 7.

26 Rabló katonaszökevény. Somogyvármegye, VIII. évfolyam 164. szám 1912. július 23. 2.; Kőröztől szélhámos őrmester. Somogyvármegye, XII. évfolyam 231. szám 1916. október. 8. 5.; Marcali és településrészeinek első világháborús hősi halottainak adatbázisa. Készítette: Németh Ildikó. Marcali, 2021.

27 H. Rádics Márta: A gombai iskola története. In: H. Rádics Márta–Vidák Tünde–Huszár Mihály (szerk.): „Tanár Úrnak tisztelettel...” Dr. Gál József emlékére visszatekintések és tanulmányok. Marcali Múzeum, Marcali, 2018. 149.

28 Lásd: Bálint Ferenc: Komárom veszteségei a Nagy Háborúban – Staty Komárna vo Velkej vojne. In: Csuthy András–Vanya Péter (szerk.): Mérföldkövek – Mílniky 2015–2017. Komárno–Komárom, 2017. 50–51.; Komáromban több, hazatért és lakhelyén meghalt személy neve került így emléktáblára, emlékműre, pl. Cziike Zsigmond Zoltán (1893–1921), Keresztes Gyula (1891–1921). Utóbbi 1935-ben hivatalosan is hősi halottnak nyilvánították.

is meghatározták.²⁹ 1928-ig így 620 emlékmű, emléktábla és emlékhely készült el.³⁰

A marcali és a nagygyombai képviselőtestület már előbb, 1917 nyarán eldöntötte, hogy emléket állít. Nagygyombán a templom falára emléktáblát, míg a községbe emlékművet terveztek, sőt bizonyos pénzt félre is tettek a cél megvalósítására.³¹ Az 1918-as háborús vereséget és a két forradalom időszakát követően csak 1921 elején vették elő a korábbi terveket. 1921. október 17-én a főszolgabíró utasítására megkezdtek a gyűjtést az Ezredév téren felállítandó marcali emlékműre, ám forráshiány és a kivitelezővel kapcsolatos nézeteltérések miatt évekre leállt a folyamat.³² Az izraelita hitközség ugyanakkor a zsidó hősi halottak emlékére 1924. szeptember 8-án felavatta a zsinagógában az emléktábláját, amelyen az anyakönyvi kerület 16 hősi halottjának, köztük kilenc marcalinak a nevét örökítették meg.³³ Hasonlóképpen történt Barcson is, ahol a zsinagógában 1923-ban, míg Nagykanizsán 1924-ben avattak emléktáblát.³⁴ Marcaliban az emléktábla a zsinagóga 1963-as lebontásával elveszett.

Miután 1927-ben Marcali és Nagygyomba egyesült, immár közös emlékművet terveztek. 1929-ben sikerült a megfelelő szobrászt megtalálni. Az országosan ismert Horváth Géza szobrászművész által tervezett és kivitelezett első világháborús emlékmű – némi kivitelezési vitát követően – 1930. április végén készült el.³⁵ 1930. július 15-én Habsburg József királyi herceg jelenlétében

29 Mándoky Sándor–Faragó László: Magyar frontharcos mozgalom. Budapest, 1938. 82–83.

30 Kovács Ákos: „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!” In: Kovács Ákos (szerk.): Monumentumok az első világháborúból. Budapest, 1991. 117.; Érdekes típust képviseltek a zászlótartó katonákat mintázó szobrok. Lásd: Diószegi György Antal: Zászlótartó hősök az első világháború csatáiban és a Trianon utáni emlékművek kegyeleti öröksége tükrében. In: Török Róbert–Závodi Szilvia (szerk.): Háborús hétköznapiak II. Budapest, 2018. 187–201.; Konkrét településre vonatkozó feldolgozásra lásd: Bálint Ferenc i. m. 46–54.; Megyei feldolgozásra lásd: Feiszt György (szerk.): Kőbe véssett emlékezet: a Nagy Háború emlékhelyei Vas megyében. Szombathely, 2019.

31 2483/12. 1917. sz. Boncz László, Glaszner Gyula és Ósz István alapítványa a Marczali elesettek emlékének megörökítésére. Marczali Képviselőtestületi jegyzőkönyve az 1917. évi június hó 30-án megtartott rendkívüli közgyűlésről. Marcali Múzeum Történeti Dokumentumtára, Ltsz.: 2021.13.1.

32 MNL SML, Marcali nagyközség képviselőtestületének jegyzőkönyve. 1921. október 17. (2448/58-1921. kgy.); MNL SML, Marcali nagyközség képviselőtestületének jegyzőkönyve. 1924. április 4. (620/18-1924. kgy.)

33 Tizenhat a „tízezer”-ből. Egyenlőség, 43. évfolyam 29. szám 1924. szeptember 26. 11.; Marcali: ifj. Berger László, Fürst Sándor, Greiner Sándor, ifjabb Löwy Lajos, idősb Löwy Lajos, Löwy Jenő, Róna Ernő, Sonnenfeld Dezső, Szabados Jenő. Nemesvid: Blumenschein Ferenc, Friedrich János. Balatonszentgyörgy: Kohn Imre, Wirth Vilmos. Csákány: Frischmann Izidor. Tapsony: Grünbaum Manó. Szakácsi: Roth Miksa.

34 Leleplezik a barcsi izr. hősök emléktábláját. Uj-Somogy. V. évfolyam 131. szám 1923. június 12. 2.; Gábor Anna: A nagykanizsai zsinagóga. Budapest, 2010. 16.

35 MNL SML, Marcali nagyközség képviselőtestületének jegyzőkönyve. 1929. október 23. (2652/111-1929. kgy.); MNL SML, Marcali nagyközség képviselőtestületének jegyzőkönyve. 1930. február 11. (2652/1-1930. kgy.); MNL SML, Marcali nagyközség képviselőtestületének jegyzőkönyve. 1930. április 28. (1095/36-1930. kgy.)

avatták fel a 246 nevet tartalmazó szobrot.³⁶ A Marcali mai közigazgatásához tartozó városrészekben az 1920–1930-as években pedig emléktáblákat is állítottak: Boronkán (1934) 18, míg Horvátkúton 30 személynek. Bizén 2005-ben 12 háborús hős nevét vésték kőbe a templom előtt.³⁷ A legkisebb településrészen, Gyótapusztán nem készült ilyen emlékhely. Ugyanakkor a város temetőiben egyes családi síremlékek utalnak az elesettekre, az eltűnt vagy a hadifogságból haza nem tért katonákra.³⁸

A háborús hősök emlékeztét 1945-ig évről évre rendezvények szervezésével az Országos Frontharcos Szövetség (később Magyar Tűzharcos Szövetség) marcali csoportja is őrizte, majd évtizedekre szünet következett.³⁹ A város az 1989-es rendszerváltást követően tartott újra megemlékezéseket.

II. A MARCALI HŐSI HALOTTAK NÉVLISTÁJÁNAK SZOCIOLÓGIAI ELEMZÉSE

Az alábbi fejezetben Marcali és környéke katonai embervesztésének történeti adataiból készített szociológiai elemzést adjuk közre. A kutatás során összegyűjtött, 2021 márciusában lezárt, véglegesnek tekinthető névlistát a Marcali Múzeum honlapján lehet megtekinteni.⁴⁰

1. Katonai veszteségek a bevonult katonák és a lakosságszám arányában

A Marcali járás 40 településéről közel 7500 katona vonult be, közülük több mint 1300-an életüket vesztették. Marcaliban 246 fő, Bizén 4 fő, Boronkán 13 fő, Horvátkúton 35 fő. A veszteség a járás településeiről bevonult katonák esetén közel 20%-os volt, hasonlóan Bize és Horvátkút településekhez. Marcaliban ez az arány 12% volt, Boronka esetén nem áll rendelkezésre adat a bevonultak számáról. Az 1910-es lakosságszám-adatokat tekintve jól látszik, hogy Marcali (5%) és Horvátkút (4%) a lakosságának valamivel nagyobb arányát veszítette el, mint a járás egésze (3%). Az 1932-es hivatalos

36 https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1930_06_2/?pg=107&layout=s (a letöltés ideje: 2020. április 20.)

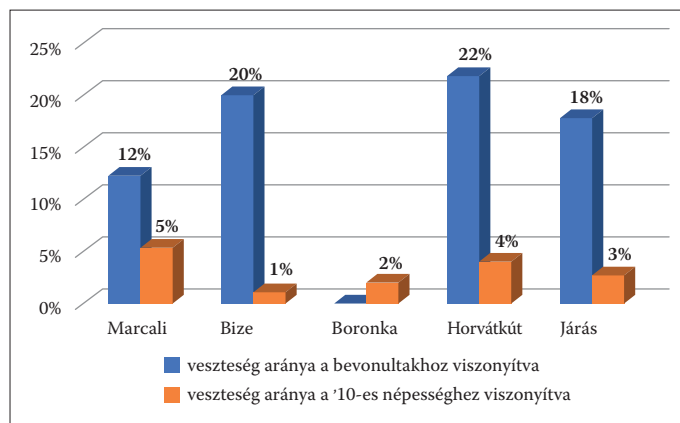
37 Zászlószentelés és hősi emléktábla leleplezés Boronkán. Somogyi Újság, XIV. évfolyam 205. szám 1934. szeptember 12. 2.; H. Rádics Márta–Gál József (szerk.): Fejezetek Marcali Bize városrészének történetéből és néprajzából. Marcali, 1998. 77–78.; H. Rádics Márta (szerk.): Fejezetek Marcali Boronka városrészének történetéből. Marcali, 2004. 54.; H. Rádics Márta (szerk.): Fejezetek Marcali-Horvátkút történetéből. Marcali, 2009. 113–114.

38 Kaufman Antal (1874–1916) neve szerepel a bizei emlékművön, viszont a szülőhelyének temetőjében nyugszik. A háború alatt tért haza, majd rövidesen vesebajban meghalt. Síremlékének verses felirata: „A sok csatában elfáradva / Hazám földjében pihenek. / Édesebb lesz itt az álmom, / Itt még sír sem idegen.” H. Rádics Márta–Gál József i. m. 77–78.

39 Mándoky Sándor–Faragó László i. m. 529., 619., 626.

40 Marcali és városrészeinek első világháborús hősi halottainak adatbázisa. Készítette: Németh Ildikó. Marcali, 2021.

veszteségi adatok⁴¹ és az 1910-es népszámlálás adatait⁴² felhasználva látható, hogy milyen létszámban érintették az emberveszteségek az egyes településeket.

1. ábra ■ Katonai veszteségek aránya a bevonultak között és a lakosságszám (1910) arányában (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

Itt kiemeljük, hogy a fenti arányok a valóságban számottevően nagyobbak, hiszen saját kutatásunk is rávilágít arra, hogy az elesettek száma jóval több, mint az 1932-ben összeírtaké. Marcali esetében például az 1940-es években is több halottá nyilvánítás történt. Tanulmányunk szempontjából azonban szükségesnek éreztük a veszteségi arányokat a járási szinthez is viszonyítani, ezért itt más forrást választottunk.

2. Rendelkezésre álló adatok az elesett katonákról

A kutatás során több forrásra támaszkodtunk. Így felhasználtuk a Marcaliban, Boronkán, Bizén és Horvátkúton található, első világháborús emlékműveken szereplő neveket, továbbá Marcali és településrészeinek római katolikus keresztelési és polgári anyakönyvi bejegyzéseit (1873–1949).⁴³ A kontroll-listát a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum adatszolgáltatása képezte.⁴⁴

41 Marcali Járás. In: F. Szabó Géza (főszerk.): Somogy vármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és címtára az 1932. évre. Budapest, 1932. 226–276.

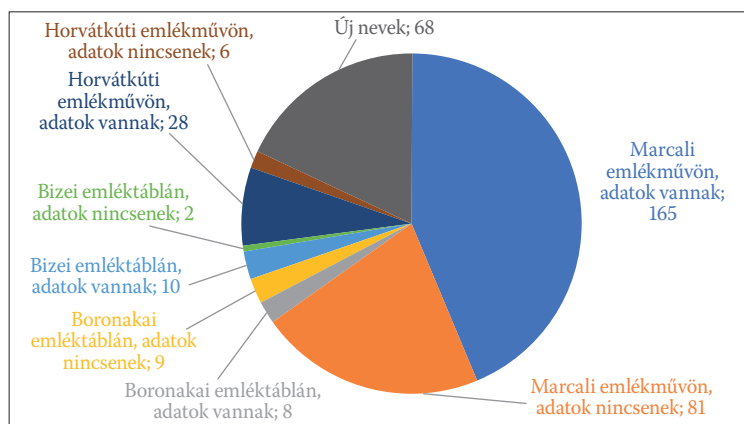
42 Marcali járás. In: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1910. 32–33.

43 <https://www.familysearch.org/search/image?owc=92SJ-FM9%3A40680201%3Fcc%3D1452460> (a letöltés ideje: 2020. január); A marcali római katolikus plébániához Gomba, Bize tartozik, a kéthelyi plébánia része Boronka és Gyótapuszta, míg Horvátkút a somogysámsoni plébániához tartozik.

44 A Hadtörténelmi Levéltár kérésünkre elküldte a Marcalira vonatkozó listáit, amelyek a kutatás alapadatait jelentették (az adatkérés ideje: 2019. április 25. és 2020. október 17.). Ez alapján az adatgyűjtés forrásai: a császári és királyi Hadügyminisztérium által a világháború során hivatalosan

A rendelkezésre álló adatokat többnyire sikerült összevetni, egyben megerősíteni a római katolikus keresztelési bejegyzésekkel, a polgári születési anyakönyvi vagy házassági anyakönyvekkel. Az így létrejött adatbázis alapján elmondhatjuk, hogy Marcaliban és a 20. század utolsó harmadában Marcalihoz csatolt településrészekben (Boronka, Bize, Gyótapuszta, Horvátkút) kutatásaink alapján összesen 377 katona vesztette életét a világháború idején.

Manapság az emlékműveken, emléktáblákon összesen 309 név szerepel, kutatásunk során pedig 68 új név került elő.

2. ábra ■ Elesett marcali katonák megoszlása a róluk rendelkezésre álló információk alapján (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

Az adatbázis 98 katonájáról nem rendelkezünk életrajzi adatokkal, sem információval arról, hol szolgáltak, hol estek el. Közülük 81 neve szerepel a marcali, hat a horvátkúti emlékművön, kettő a bizei és kilenc a boronkai emléktáblán.

Az adathiány miatt jelen kutatásban csak azok a katonák szerepelnek (279 fő), akikről rendelkezünk legalább két forrással is megerősíthető információval.

A) Rendfokozat szerinti megoszlás

A kutatás során 242 katona rendfokozatát ismertük meg. Az elesett katonák 69%-a gyalogos közlegény volt, hozzájuk számítva a tartalékos és póttartalékos gyalogosokat, arányuk 74,4%. Utánuk arányukat tekintve a tüzérek és a huszárok (közlegények) következnek (4,5, illetve 4,1%).

kiadott veszteségi listák; a halotti anyakönyvek, amelyek a Hadtörténelmi Levéltár, a bécsi Hadilevéltár, valamint a pozsonyi Hadtörténelmi Levéltár őrizetéből származnak és általában a katonai alkatulatoknál vagy különféle egészségügyi intézményeknél készültek; továbbá a bécsi Hadilevéltár első világháborús temetőkataszteri anyagának kigyűjtött adatai, valamint az illetékes megyei levéltárak őrizetében lévő halotti anyakönyvek.

1. táblázat ■ Elesett katonák rendfokozat szerint (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

Rendfokozatok	fő	%	Rendfokozatok	fő	%
gyalogos	167	69,0%	tartalékos tizedes	2	0,8%
tartalékos gyalogos	2	0,8%	szakaszvezető	6	2,5%
póttartalékos gyalogos	11	4,5%	őrmester	1	0,4%
huszár	10	4,1%	zászlós	2	0,8%
tüzér	11	4,5%	hadnagy	1	0,4%
póttartalékos tüzer	1	0,4%	tartalékos főhadnagy	1	0,4%
vadász	6	2,5%	hadapródjelölt szakaszvezető	1	0,4%
tartalékos vadász	1	0,4%	alvadász, címzetes szakaszvezető	1	0,4%
századkürtös	1	0,4%	I. oszt. számv. altiszt	1	0,4%
vonatkatona	1	0,4%	utász, címzetes őrvezető	1	0,4%
egységsségügyi katona	1	0,4%	ÖSSZESEN	242	100%
őrvezető	8	3,3%			
tizedes	5	2,1%			

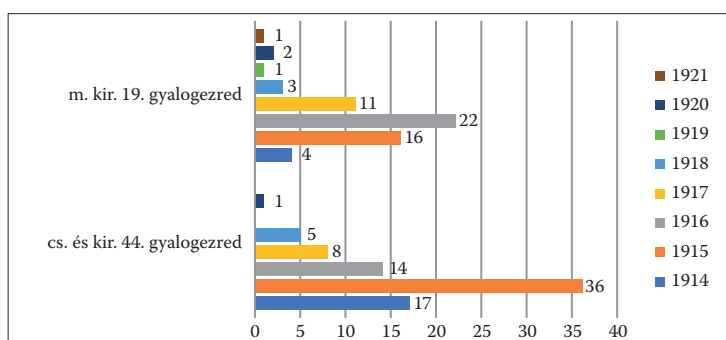
B) Csapattest szerinti megoszlás

247 katonáról tudjuk, milyen csapattestben szolgált. A legtöbb marcali katonára (összesen 147 fő) a császári és királyi 44. gyalogezredben, illetve a magyar királyi 19. honvéd gyalogezredben szolgált. A 147 katona esetében 141 főnél ismerjük a halál idejét.

2. táblázat ■ Elesett katonák csapattest szerint (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

Csapattest	fő	Csapattest	fő
cs. és kir. 2. gyalogezred	3	cs. és kir. 24. tábori vadász-zászlóalj	9
cs. és kir. 4. vonatosztály	2	cs. és kir. 31. tábori tüzérezred	1
cs. és kir. 4. hegyi tüzérezred	2	cs. és kir. 32. nehéz tábori tüzérezred	4
cs. és kir. 4. utászzászlóalj	1	cs. és kir. 44. gyalogezred	85
cs. és kir. 8. lovas tüzérosztály	1	cs. és kir. 48. gyalogezred	3
cs. és kir. 9. fényszóró osztag	1	cs. és kir. 51. gyalogezred	3
cs. és kir. 10. huszárezred	8	cs. és kir. 52. gyalogezred	3
cs. és kir. 12. tábori ágyúezred	1	cs. és kir. 69. gyalogezred	1
cs. és kir. 17. gyalogezred	1	cs. és kir. 72. gyalogezred	7
cs. és kir. 19. gyalogezred	3	cs. és kir. 72. tábori tüzérezred	1
cs. és kir. 19. hegyi tüzérezred	1		
cs. és kir. 23. gyalogezred	1		

Csapattest	fő	Csapattest	fő
cs. és kir. 89. gyalogezred	1	m. kir. 14. honvéd gyalogezred	1
cs. és kir. 106. hegyi sütöde	1	m. kir. 17. honvéd gyalogezred	5
cs. és kir. tengerpartvédelmi parancsnokság	1	m. kir. 19. honvéd gyalogezred	62
cs. és kir. munkásgyűjtő keret	1	m. kir. 20. honvéd gyalogezred	3
cs. és kir. élelmezési raktár	1	m. kir. 23. honvéd gyalogezred	1
m. kir. 1. honvéd gyalogezred	3	m. kir. 28. honvéd gyalogezred	1
m. kir. 1. honvéd tábori ágyúszerezd	1	m. kir. 29. honvéd gyalogezred	4
m. kir. 3. honvéd gyalogezred	2	m. kir. 30. honvéd gyalogezred	5
m. kir. 8. honvéd gyalogezred	1	m. kir. 31. honvéd gyalogezred	1
m. kir. 8. honvéd huszárezred	2	m. kir. 34. honvéd gyalogezred	1
m. kir. 9. honvéd gyalogezred	4	m. kir. 312. honvéd gyalogezred	2
		m. kir. I. honvédkerületi fogház	1
		ÖSSZESEN	247

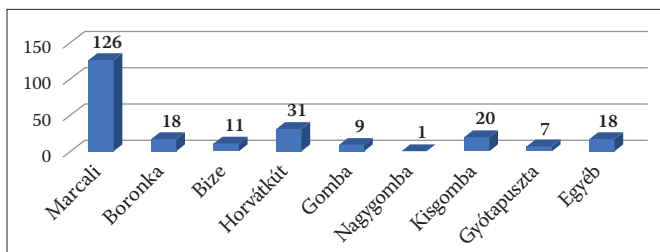

3. ábra ■ A magyar királyi 19. honvéd és a császári és királyi 44. gyalogezredek elesett katonái az elhalálozás éve szerint (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

C) Születési hely szerinti megoszlás

Mostanra 241 katona születési helyét ismertük meg: 126 katona Marcaliban, 31 Horvátkúton, 18 Boronkán, 11 Bizén, 7 Gyótapusztán, valamint 30 Gombán (ideértve Kiszgomba, Nagygomba megjelöléseket is) született. 18 katona nem marcali születésű, azonban Marcaliban vagy településrészein éltek. A nem Marcaliban születettek többsége a környék falvaiból költözött a járási székhelyre.⁴⁵ Nyolc katona Marcaliban vagy településrészein született, azonban lakóhelye más magyarországi településen volt (Mesztegnyő – két fő, Budapest – négy fő, Keszthely – egy fő, Kaposvár – egy fő).

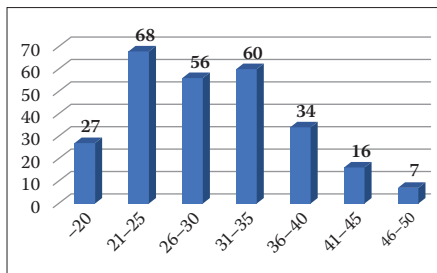
⁴⁵ Balatonberény, Sávoly, Berzence, Zalakaros, Csömend, Csörne, Somogyfajsz, Nagybjom, Nagykanizsa, Kéthely, Hatvan, Sedlarica, Fehéregyház, Marótpuszt, Felsősegesd, Szabadszállás, Hosszúvíz, Nagyszakácsi.

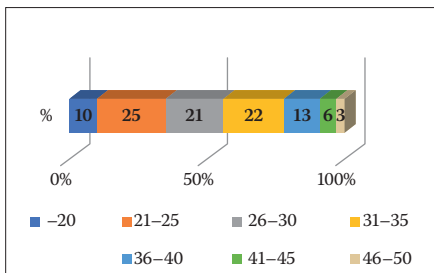
4. ábra ■ Marcali katonák születési hely szerint (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

D) Életkor szerinti megoszlás

268 katona életkoráról rendelkezünk információval. A legfiatalabb elesett katona 17 éves volt, míg a legidősebb 48 éves. A legtöbb katona 21–25 év közötti volt (25%), illetve 26–35 éves (21%).

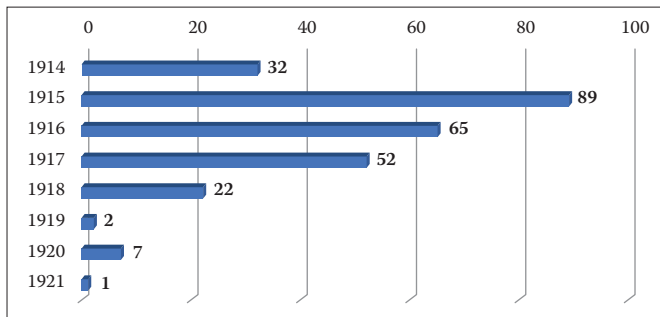
5. ábra ■ Marcali katonák életkor szerint (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

6. ábra ■ Marcali katonák életkor szerint (%) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

E) Elhalálozás éve szerinti megoszlás

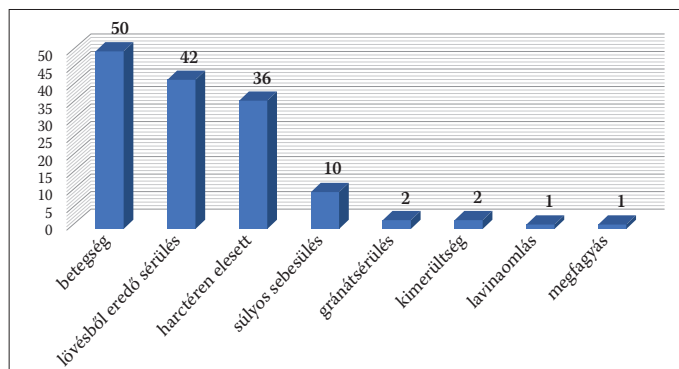
270 katona esetén ismerjük az elhalálozás évét. Legtöbbször 1915-ben, illetve 1916-ban haltak meg. A 1918 utáni elhunytak esetén (10 fő) tudjuk, hogy négyen orosz hadifogságban haltak meg, egy fő az orosz fronton eltűnt, három fő halálának helye Olaszország volt, két fő esetében nincsenek adatok.

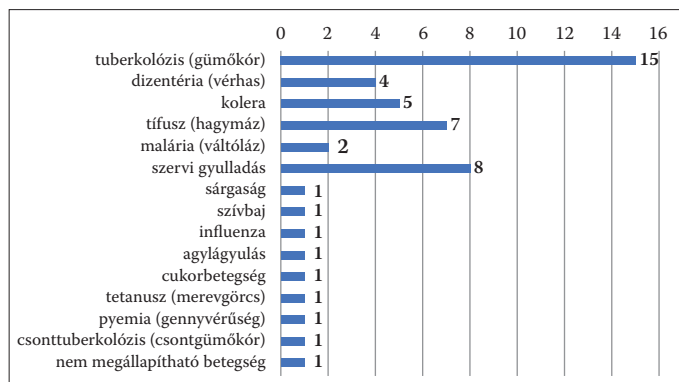
7. ábra ■ Elesett katonák az elhalálozás éve alapján (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

F) Halálokok szerinti megoszlás

144 katona esetében ismerjük a halál okát. A harctéren, harc közben szerzett sebesülések mellett nagy arányban találkozhatunk halálokként különböző betegségekkel – legmagasabb számban tuberkulózissal. Általánosan megállapítható, hogy betegségben elhalálozott, vagy sebesülés miatt, de kórházban elhunyt katonák az emlékművek állításakor nem kerültek fel az emléktáblákra.

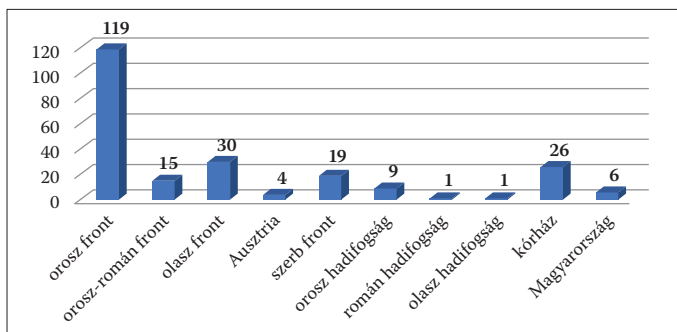
8. ábra ■ Elesett katonák a halál oka szerint (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

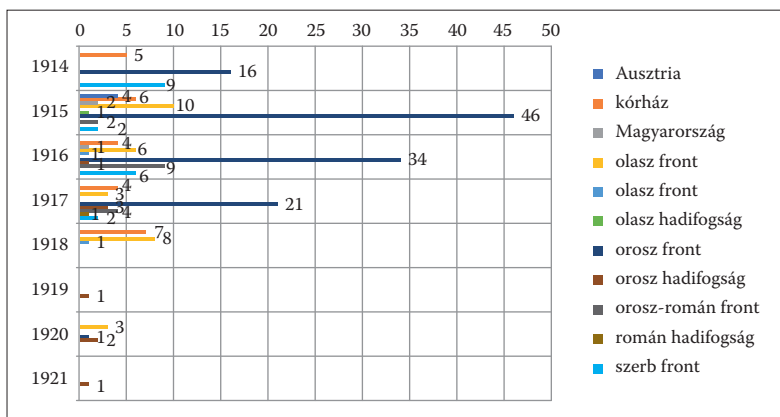
9. ábra ■ Betegség következtében elhunyt katonák (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

G) Elhalálozás helye szerinti megoszlás

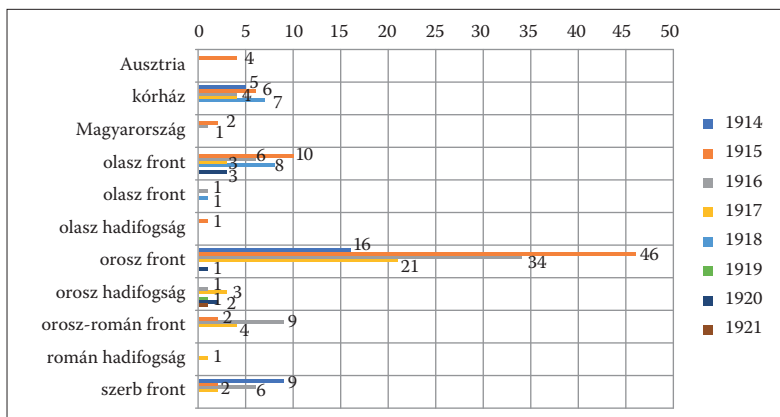
A kutatás során 230 katona halálának helyéről szereztünk pontosabb adatokat, így kiugró arányban a legtöbb katona (119 fő) az orosz fronton halt meg, többségük 1915-ben. Hadifogságban az adatok szerint 11 katona vesztette életét, akiknek holtta nyilvánítása akár a háborút követő években, sőt évtizedekben történhetett meg.

10. ábra ■ Elesett katonák elhalálozásának helye (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

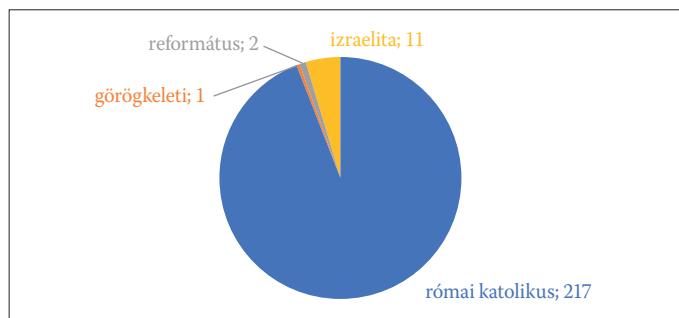
11. ábra ■ Katonák az elhalálozás éve és helye (év) szerinti bontásban (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

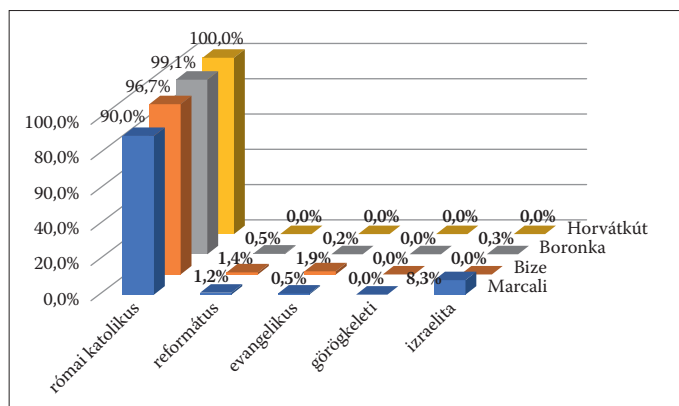
12. ábra ■ Katonák az elhalálozás éve és helye (front) szerinti bontásban (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

H) Vallás szerinti megoszlás

A személyek összesített listájából 231 katonának vallását ismerhettük meg, a felekezeti megoszlás szinte pontosan tükrözte az akkori járási székhely társadalmának a vallási viszonyait. A katonák 94%-a (217 fő) római katolikus, 5%-a (11 fő) izraelita, egy fő görögkeleti és két fő református vallású volt.

13. ábra ■ Elesett katonák felekezeti megoszlása (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

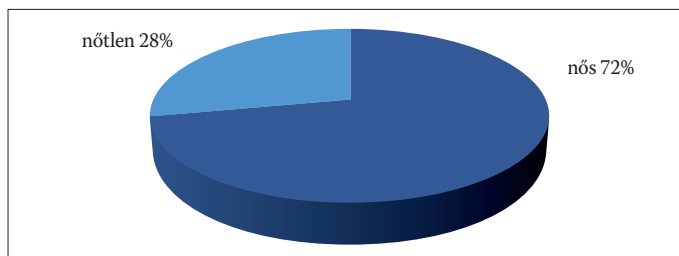

14. ábra ■ A lakosság felekezeti megoszlása 1910-ben (%) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)⁴⁶

I) Családi állapot szerinti megoszlás

Az adatbázisból 149 katonának családi állapotát ismerhettük meg: közülük 107 nős volt, 42 nőtlen. Ez egyben azt is jelenti, hogy a katonák közel háromnegyedét saját családja várta haza. A nőtlen katonák jellemzően a 20 éves vagy fiatalabb korosztályból kerültek ki.

⁴⁶ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. A Marcali járás adatai. Budapest, 1910. 32–33.

15. ábra ■ Elesett katonák családi állapot szerint (%) (szerkesztette: Németh Ildikó, 2021)

J) Foglalkozás szerinti megoszlás

Összesen 195 katona foglalkozását ismertük meg. A férfiak többsége – az akkori társadalmi összetételnek megfelelően – földműves volt (115 fő). Rajtuk kívül a mezőgazdaság területén kilenc fő napszámos, egy fő béres, egy fő mezőgazdasági munkás és egy fő gazdasági cseléd dolgozott. A kisiparos mesterségek közül kiemelhetjük az öt cipészt, négy asztalost, három szabót, két kőművest és két kőművessegédet, három kovácsot, két ácsot és egy ácssegédet. Az elhunytak között négy kereskedő is volt, közülük hárman izraeliták. Az elesett katonák között volt néhány értelmiségi is, így például ügyvéd, tanár, tanító, egyetemi hallgató is.

3. táblázat ■ Elesett katonák foglalkozás szerint (fő) (szerkesztette: Németh Ildikó)

Foglalkozás	fő	Foglalkozás	fő
cseléd	6	bognár	1
földműves	115	festő	1
napszámos	9	réz művessegéd	1
béres	1	ládakészítő munkás	1
mezőgazdasági munkás	1	drótos	1
gazdasági cseléd	1	uradalmi kocsis	1
cipész	5	városi útkaparó	1
molnársegéd	1	bábossegéd	1
ács	2	kertészsegéd	1
asztalos	4	cserepessegéd	1
kőműves	2	téglagyári munkás	1
kőművessegéd	2	vasúti őr	1
szabó	3	kereskedő	4
kalapos	1	kereskedősegéd	1
kovács	3	kékfestőmester	1

Foglalkozás	fő	Foglalkozás	fő
pincér	2	akadémiai hallgató	1
csapos	1	egyetemi hallgató	1
nyomdász	1	hivatalnok	2
tűzoltó	1	tanár	1
rendőr	2	uradalmi irodaszolga	1
ügyvéd	1	szolga	5
tanító	1	ácssegéd	1

ÖSSZEGZÉS

Ebben a tanulmányban az elesett katonák adataiból összeállított adatbázis elemzését és néhány kiválasztott életutat mutattunk be. Az adatokból jól látszik, hogy az akkori Marcali és a szomszédos települések társadalmát, hasonlóan más településekhez, nagymértékben befolyásolta a veszteség, hiszen zömében fiatal, családos, a település életében meghatározó foglalkozású ember halt hősi halált. A marcali veszteségek jelentős többsége az orosz fronthoz kötődik, a legtöbben 1915–1916-ban haltak meg, a katonák döntő többsége pedig a kaposvári 44-es közös és a pécsi 19-es honvéd gyalogezred gyalogosaként (közlegényként) szolgált.

Az elemzés alapját adó adatbázis abban is segített, hogy az egyes személyekről többet megtudjunk (szülők, foglalkozás, családi állapot, vallás stb.), egyéb forrásokból pedig egyes személyekről szerezhettünk további értékes ismereteket. A legtöbb település esetén az első világháborúban elesett katonáknak csak a neve maradt fenn, kevés információval rendelkezünk arról, kik is voltak ők valójában. Az anyakönyvek, a korabeli sajtó, és néhány konkrét, közgyűjteményben őrzött családi hagyaték vizsgálatával azonban személyes történetek, családtörténetek is rekonstruálhatóvá váltak; megismerhettük rövid életüket, ezáltal emléküket jobban megőrizhető az utókornak. Kiváltképpen igaz ez azokra a személyekre, akiknek a leszármazottjai és rokonai ma is Marcaliban és a városrészekben élnek.

Kutatásunk fő célja az volt, hogy lássuk, kik voltak hősi halottjaink, azonban egyéb kérdésekre, problémákra is szeretnénk felhívni a figyelmet. Az emlékművek állításakor a kórházban, betegségben vagy akár sérülés miatt elhunytak nem számítottak hősi halottaknak. Marcali – és vélhetően több más település – esetén ezidáig nem kerültek az esetek felülvizsgálatra. Holott ezek a katonák a háborúban, szolgálatvégzés közben, harctéren szerzett sebesülés vagy a katonák körében terjedő betegségek folytán veszítették életüket. Ha

országosan vizsgálánánk ezt az ellentmondást, a veszteségi számok az egyes településeken egészen biztosan tovább emelkednének.

Esetünkben több katonáról derült ki, hogy neve rosszul szerepel az emlékművön (az eltérések vizsgálatához szükséges a halotti és születési anyakönyveket, illetve keresztelési bejegyzéseket is összevetni), nevük javítása későbbi fontos feladatunk lesz.

Kutatásunk és gyűjtésünk a Hadtörténelmi Levéltár számára is hasznos információkkal szolgál, adataikat kiegészíti, illetve javítja, több esetben a születési helyet az adatbázis tévesen Marcaliként jelölte (a születési és házassági anyakönyvek, keresztelési bejegyzések hozzárendelésével ezeket javítani tudjuk). Felmerül a kérdés, hogy kik szerepelnek és szerepelhetnek egy település első világháborús emlékművén: Marcali születésű, de nem a városban élők; nem Marcaliban született, mégis itt élt személyek; katonák, akik csupán itt haltak meg, de nem kötődtek a településhez. Mit kezdünk egy köztörvényes, bűneiért börtönkórházban meghalt katonával? Arányaiban magas azon katonák száma, akik bár fenn vannak emlékműveinken, de semmit sem tudunk róluk. Sokan még a veszteségi adatok között sem szerepelnek. Feltételezhetően Marcaliban éltek, de nem itt születtek. Esetükben várnunk kell mindaddig, amíg valamilyen információ alapján felkutathatjuk őket.

Több mint 100 év elteltével egyre nehezebb a hiányzó adatokat összegyűjteni. De ez a tény még inkább rámutat arra, mekkora jelentőségűek településtörténeti szempontból, valamint a hősi halottak emlékének megőrzése érdekében azok a helytörténeti kutatások, amelyek megkísérlik ezt a fontos munkát elvégezni.